

Ο πληθωρισμός σαν εργαλείο της καπιταλιστικής αντεπίθεσης

Στο προηγούμενο τεύχος ερευνήσαμε τη διαμόρφωση και την εγκαθίδρυση του καινούργιου καπιταλιστικού Παραδείγματος στα πρώτα βήματά του στο πιο άμεσο “επίπεδο” που θα μπορούσε να συμβεί: στο ταραγμένο “επίπεδο” των άμεσων εργατικών αρνήσεων και της αναδιοργάνωσης της (εκμετάλλευσης της) εργασίας. Όμως αυτό δεν ήταν όλη η απάντηση των αφεντικών στις εργατικές (και γενικότερα κοινωνικές) αντιρροήσεις που είχαν προηγηθεί. Κι ούτε θα μπορούσε να περιοριστεί αυτή η απάντηση μόνο στη βάση της οργάνωσης της εργασίας. Ο κενστανισμός σαν πολιτικό σχέδιο και σαν πολιτική ρύθμιση ήταν πολύ περισσότερο απ’ όσα θα μπορούσε (ή δεν θα μπορούσε) να βρει κανείς στα εργοστάσια, ή στα νοσοκομεία, ή στο εκπαιδευτικό σύστημα. Αφορούσε επίσης, κι όχι σαν κάτι δευτερεύον, μια ορισμένη σχηματοποίηση και λειτουργία (λειτουργική και ιδεολογική) του κράτους. Και ο κενστανισμός, είδαμε ήδη, έμοιαζε στα τέλη της δεκαετίας του ‘70 “ξεπερασμένος”.

Σύμφωνα με κάποιες απόψεις! η αποτυχία του κενστανισμού οφειλόταν στην όξυνση των εσωτερικών αντιθέσεων της μορφής κράτος πρόνοιας, εξαιτίας της υπερσυσσώρευσης που ακολούθησε τον Β παγκόσμιο πόλεμο. Η όξυνση αυτών των αντιθέσεων (πάντα σύμφωνα με αυτήν την προσέγγιση) δεν εκδηλώθηκε μεν ρητά σαν αδυναμία του κενστανικού κράτους, αλλά έμμεσα πλην καθαρά σαν αδυναμία του να μεσολαβήσει και να εγγυηθεί την ταξική συνεργασία και ειρήνη. Κατά την δική μας άποψη η εργατική επίθεση στο κράτος ή, έστω, σε κάποιες στρατηγικές πλευρές του σε ότι αφορούσε τις μεσολαβήσεις και την ταξική ειρήνη, δεν ήταν καθόλου έμμεσα. Είναι, φυσικά, διαφορετικό εάν εκείνη η επίθεση παρήγαγε και οργανωτικές μορφές που να αντέχουν στο χρόνο· αυτό δεν έγινε. Όπως και να ‘χει θεωρούμε σαν ιστορικό δεδομένο αυτό, που κανένας απ’ τους “εκπροσώπους” και “απελευθερωτές” μας δεν δέχεται, ειδικά εφόσον ήλπιζαν και ελπίζουν σε έναν καπιταλισμό με ανθρώπινο πρόσωπο: *το κενστανό συμβόλαιο αυτός που το πέταξε πρώτος στα σκουπίδια ήταν η τάξη μας!* Είναι αλήθεια ότι δεν πήγαμε (σαν τάξη) πολύ μακρύτερα. Είναι εξίσου αλήθεια ότι τα αφεντικά ακολούθησαν, και το δικό τους “πέταγμα στα σκουπίδια” πήγε πολύ μακριά.

Ωστόσο αυτό το “επίπεδο”, της θεσμικά πολιτικής (και ιδεολογικής) διεύθυνσης, του κράτους, αφενός σαν άμεση ή έμμεσα καταγραφή της όξυνσης του ταξικού ανταγωνισμού τότε αλλά και σαν “λύση των προβλημάτων” έκτοτε, δεν είναι καθόλου αμελητέο. Πολύ απλά: η έξοδος απ’ τις αρνήσεις των ‘60s και ‘70s που μας στόρεψαν τα αφεντικά για λογαριασμό τους, ας πούμε η “διαλεκτική του κεφάλαιου”, δεν θα μπορούσε να γίνει ολοκληρωμένα μόνο στο “χαμηλό επίπεδο” των εργασιακών ή και γενικά κοινωνικών σχέσεων. Ήταν και εκεί. Ήταν οπωσδήποτε εκεί, γιατί αλλιώς όλα θα ήταν στον αέρα. Αλλά δεν ήταν *μόνον* εκεί. Οι μετασχηματισμοί του κράτους, τόσο σαν θεσμίσεις όσο και σα νομιμοποίηση ιδεολογικών αλλαγών, ήταν απαραίτητοι.

Ένα μικρό, ενδεικτικό παράδειγμα. Πολλοί / πολλές θυμούνται την Margaret

Thatcher (και το κόμμα της) σαν σημαιοφόρο του νεοφιλελευθερισμού στην Αγγλία, απ' τις αρχές της δεκαετίας του '80. Πολλοί λιγότεροι θυμούνται ή ξέρουν τον Edward Heath, επικεφαλής των συντηρητικών για μια δεκαετία ('65 - '75) και πρωθυπουργό απ' τον Ιούνιο του 1970 ως τον Φλεβάρη του 1974. Η συντηρητική κυβέρνηση του Heath ήταν η πρώτη (ιστορικά) στην κενυσιανή (ακόμα) Αγγλία που προσπάθησε, μέσω ενός νόμου του 1971 (Industrial Relations Act 1971), να περιορίσει την διαπραγματευτική ισχύ των συνδικάτων, ελπίζοντας ότι έτσι θα εξασφαλίσει την ομαλή λειτουργία και κερδοφορία των επιχειρήσεων. Προσπάθησε, επίσης, να "απορρυθμίσει" (εν μέρει) την αγορά εργασίας. Αντί να "λύσει το πρόβλημα" (βρισκόμαστε στο πρώτο μισό της δεκαετίας του '70) η κυβέρνηση Heath το επιδείνωσε: δύο απεργίες των ανθρακωρύχων, το 1972 και το 1974, που είχαν ευρύτερη απήχηση, την γονάτισαν. Ήταν μάλλον εύλογο: προσπαθώντας να ακυρώσει μερικές απ' τις κενυσιανές μεσολαβήσεις (σε ότι αφορούσε τα συνδικάτα) η αγγλική κυβέρνηση δυνάμωσε άθελά της τις πιο ριζοσπαστικές τάσεις μέσα στην αγγλική εργατική τάξη, και (πάλι άθελά της) έσπρωχνε αυτές τις εργατικές αντιδράσεις σε ακόμα μεγαλύτερη πολιτικοποίηση, με όρους εξουσίας πάντα. Στις εκλογές του Οκτώβρη του 1974 οι "εργατικοί" του Harold Wilson έγιναν κυβέρνηση (αν και με μια ισχυρή πλειοψηφία 3 εδρών) κινούμενοι στον αντίποδα: ακόμα περισσότερο κράτος πρόνοιας, ακόμα μεγαλύτερες δημόσιες δαπάνες για την εκπαίδευση, την υγεία και την επιδότηση των ενοικίων για τους χαμηλόμισθους, ακόμα υψηλότεροι φόροι για τους πλούσιους, ακόμα καλύτερη νομοθεσία σε διάφορα επιμέρους (αλλά όχι ασήμαντα) ζητήματα της εργατικής τάξης, των συνθηκών εργασίας και ζωής της: μπορείτε να ανατρέξετε στο τεύχος no 4 των κόκκινων σελίδων για να διαπιστώσετε ότι την ίδια περίοδο το ίδιο ακριβώς έκαναν οι γαλλικές κυβερνήσεις. Ωστόσο, αυτό το "περισσότερο" από μια συνταγή που δούλευε ελάχιστα ή καθόλου πια, και που φαινόταν (στ' αφεντικά) όλο και περισσότερο ένα έξοδο χωρίς ανταλλάγματα, πλησιάζε στο τέλος του. Ο ίδιος ο Wilson το κατάλαβε σαν επίμονες φήμες για στρατιωτικό ή ανακτορικό πραξικόπημα εναντίον του - οι αντίπαλοί του δεν ήταν διατεθειμένοι, πια, για διαπραγματεύσεις και συμβιβασμούς. Παραιτήθηκε στη μέση της θητείας του, το 1976, επικαλούμενος λόγους υγείας.^{2,3} Το κόμμα του συνέχισε να κυβερνάει, ως το 1979 - οπότε ηττήθηκε κατά κράτος απ' τους συντηρητικούς υπό την αρχηγία της Margaret Thatcher: *a new star was born*.

Κοιτώντας εκ των υστέρων, τέτοιου είδους "μπρος - πίσω" στην κεντρική πολιτική σκηνή των κρατών που είχαν κτυπηθεί απ' τις αρνήσεις και τις ανταρσίες των '60s και '70s μοιάζουν αναπόφευκτα. Τόσο το περιεχόμενο αυτών των ανταρσιών όσο και οι συσχετισμοί δύναμης που γεννούσαν δεν ήταν καθόλου εύκολο να απορροφηθούν απ' το κράτος. Όμως δεν μιλάμε για το κράτος όπως το ξέρουμε σήμερα, αλλά το κράτος τότε: το "κράτος σχέδιο", το κράτος απορροφητήρα των ταξικών αντιθέσεων, μεσολαβητή και εγγυητή των διαπραγματεύσεων και των συμφωνιών μεταξύ των "μεγαλομοριακά" οργανωμένων "κοινωνικών εταίρων".

Ποιών εταίρων πια; Απ' την μια μεριά τα αφομοιωμένα συνδικάτα και τα κόμματα της αριστεράς θα ήθελαν να κρατήσουν ή να ενισχύσουν την θέση αντιπροσωπευσης μέσα στους κρατικούς θεσμούς, όπως την είχαν μάθει τις δεκαετίες μετά

τον Β παγκόσμιο· όμως τι είχαν να προσφέρουν αφού η εργατική βάση δεν υπάκουγε πια τους “εκπροσώπους” της και, στην πράξη, τους θεωρούσε ακόμα και εχθρούς; Απ’ την άλλη μεριά οι εργοδότες για ποιον λόγο θα έπρεπε να ελπίζουν στην αποτελεσματικότητα ενός πλέγματος θεσμών, στους οποίους το κενύσιανό κράτος είχε υπάρξει η ιστορική, μεταπολεμική εγγύηση, αν αυτοί οι θεσμοί δεν γίνονταν σεβαστοί απ’ την απέναντι μεριά; Για ένα μικρό αλλά έντονο ιστορικό / χρονικό διάστημα έμοιαζε ότι πρώτα η εργατική πλευρά και ύστερα η πλευρά των αφεντικών ήθελαν να ξεφορτωθούν τους συμβιβασμούς και τους αυτοπεριορισμούς του κενύσιανού, δημοκρατικού καθεστώτος, για να συγκρουστούν απευθείας. Στην πράξη, η απελευθέρωση που νίκησε τελικά (και μάλλον γρήγορα) δεν ήταν της εργατικής τάξης αλλά του κεφάλαιου.

Θα μιλούσε λοιπόν κανείς, πέρα από “κρίση της καπιταλιστικής συσσώρευσης” (δηλαδή για σοβαρά προβλήματα και αδυναμίες που έπρεπε να λυθούν· και άρχισαν να λύνονται έγκαιρα, όπως είδαμε στα τεύχη νο 4 και 5 των κόκκινων σελίδων) και για “κρίση του κράτους πρόνοιας”. Που επίσης θα έπρεπε να λυθεί, ακόμα κι αν το πρόβλημα δεν ήταν “ο εργατικός στρατός προ των πυλών”. Όμως αυτά δεν συμβαίνουν, κι ούτε τότε έγιναν, σαν σε θεατρική σκηνή. Υπήρχαν πρακτικά ζητήματα, προβλήματα μέσα ή έξω από εισαγωγικά, που έπρεπε να λυθούν. Η mainstream απάντηση των αφεντικών στα ‘60s και στο πρώτο μισό της δεκαετίας του ‘70 προκειμένου να ξαναχαλιναγωγήσουν τις εργατικές αρνήσεις ήταν αύξησης στους μισθούς, άμεσους και έμμεσους. Η τακτική δεν είχε το αποτέλεσμα της ειρήνευσης που οι εργοδότες προσδοκούσαν (δες αναλυτικά στο τεύχος νο 4)· συνέβαλε όμως σε κάτι που οι οικονομολόγοι και οι εργοδότες τους μισούν, ειδικά αν κρατάει καιρό: π λ η θ ω ρ ι σ μ ό . Γιατί οι μισθοί ανέβαιναν (ουσιαστικά ως το 1973) αλλά, προκειμένου τα αφεντικά να παίρνουν πίσω τα λεφτά τους, ανέβαζαν και τις τιμές.

Ο πληθωρισμός καθόλου δεν προκαλείται απ’ την αύξηση των μισθών σαν τέτοια. Στη συμβατική του έννοια αφορά (και μετριέται σε σχέση με) τις τιμές. Τις τιμές των εμπορευμάτων, κατ’ αρχήν. Απλοϊκά αλλά όχι λανθασμένα θα έλεγε κανείς ότι εάν μέσω της αύξησης των τιμών των εμπορευμάτων τα αφεντικά σκοπεύουν να πάρουν πίσω αυτά που έδωσαν σαν αυξήσεις στους μισθούς, τότε η ενοχή για τον πληθωρισμό δεν είναι μοιρασμένη (στους μισθούς και στις τιμές) αλλά μονόπλευρη. Για να μην υπάρχουν τέτοιες σκέψεις, η δημαγωγία (και η οικονομολογία σαν ένας ειδικός / διαχωρισμένος κλάδος της) φροντίζει να κάνει τη δουλειά της. Γιατί, διαφορετικά, ο πληθωρισμός - το ξέρουν καλά οι μαρξιστές, όχι μόνο οι μαρξιστές της θεωρίας αλλά και, κυρίως, της πράξης - είναι ένας ύπουλος υπονομευτής της σταθερότητας οποιουδήποτε συστήματος διακυβέρνησης. Υπονομεύει την εμπιστοσύνη στο (όποιο) νόμισμα, υπονομεύει επίσης την πολιτικοοικονομική πειστικότητα και σταθερότητα οποιασδήποτε κυβέρνησης.⁴ Για να αποφευχθούν τέτοιες καταστάσεις οι ειδικοί των αφεντικών έχουν διάφορες ιδεο-θεωρίες. Που συγκλίνουν στο συμπέρασμα ότι για τον πληθωρισμό φταίει κάτι που αρχικά φαίνεται ουδέτερο: η “μεγάλη, μεγαλύτερη απ’ το σωστό, ποσότητα χρήματος που κυκλοφορεί στην αγορά”... Κι αν ο πληθωρισμός γίνει πρόβλημα, δεν υπάρχει κανένας άλλος για να το λύσει εκτός απ’ αυτόν: το κράτος, με το αποκλειστικό του προνόμιο (μέσω της κεντρικής τράπεζας) να εκδίδει χρήμα.

Να δυο λόγια που λέει επ' αυτού ο κενύσιανός οικονομολόγος John Kenneth Galbraith:⁵

...

Στις Ηπα, στο μεγαλύτερο μέρος της καλής εικοσιπενταετίας, ο πληθωρισμός δεν αποτελούσε ζήτημα που να προβληματίζει. Αν εξαιρέσει κανείς κάποιους τις σύντομες πιέσεις των τιμών στην περίοδο του πολέμου της Κορέας, παρατηρήθηκε μόνο μία μικρή ανοδική κίνηση των τιμών, και συγκεκριμένα έως το 1966 ανήλθε σε μία ή δύο ποσοστιαίες μονάδες στο δείκτη τιμών καταναλωτή. Οι οικονομολόγοι, όπως πάντα, δεν ασχολούνταν με αυτό που δεν ήταν ορατά ανησυχητικό.

Ωστόσο ο πληθωρισμός μετά το 1966 άρχισε να επιταχύνεται. Αυξήθηκε κατά τουλάχιστον 6 ποσοστιαίες μονάδες στην περίοδο 1969 - 1970, σχεδόν 8 στην περίοδο 1972 - 1973, και σχεδόν 14 στην περίοδο 1974 - 1975. Η τελευταία αύξηση συνοδεύτηκε από το χαρακτηρισμό "διψήφιος πληθωρισμός" που ήταν καταστροφικός για την αμερικανική οικονομική ορολογία.

...

Ένα περαιτέρω και ακόμη πιο σοβαρό πρόβλημα που αντιμετώπιζαν όλες οι βιομηχανικές χώρες ήταν η νέα μορφή πληθωρισμού. Αφορούσε αυξήσεις τιμών και ημερομισθίων που προέρχονταν από την αλληλεπίδραση των μεγάλων οργανισμών στη σύγχρονη οικονομία. Με τη βιομηχανική συγκέντρωση οι εταιρείες είχαν επιτύχει έναν πολύ σημαντικό έλεγχο επί των τιμών τους, τον έλεγχο που η ορθόδοξη οικονομική παραχώρησε στο μονοπώλιο και στο ολιγοπώλιο, χωρίς να αναγνωρίσει την πλήρη ύπαρξή του στον πραγματικό κόσμο. Και τα εργατικά σωματεία είχαν επιτύχει ουσιαστική δικαιοδοσία επί των ημερομισθίων και των συναφών ενεργημάτων που δικαιούνταν τα μέλη τους. Από την αλληλεπίδραση των φορέων αυτών είχε προκύψει μια νέα και πανίσχυρη πληθωριστική δύναμη: η ανοδική πίεση που ασκούσαν πάνω στις τιμές οι ρυθμίσεις σχετικά με τα ημερομίσθια, η ανοδική πίεση των τιμών και των εξόδων διαβίωσης πάνω στα ημερομίσθια. Αυτή η αλληλεπιδρώσα δυναμική που κατέληξε να ονομάζεται σπειροειδής ανέλιξη ημερομισθίων - τιμών.

Για την αντιμετώπιση αυτής της δυναμικής η κενύσιανή επανάσταση είχε αφήσει μία έντονα αρνητική κληρονομιά. Ο προσδιορισμός των ημερομισθίων και των τιμών ήταν ένα μικροοικονομικό φαινόμενο και η μικροοικονομική είχε διαχωριστεί από τον Κένυς, και είχε αφεθεί στην κλασική ορθοδοξία της αγοράς.

...

Το κενύσιανό σύστημα, συνεπώς, ήταν φανερά ανήμπορο. Το 1975 ο πρόεδρος Τζέραλντ Φόρντ κάλεσε σε σύσκεψη μερικούς από τους ευρύτερα γνωστούς οικονομολόγους της χώρας για να προτείνουν μέτρα για τον πληθωρισμό. Εκείνον το χρόνο ο δείκτης τιμών καταναλωτή ανερχόταν σε 13,5%. Υπήρχε πλήρης επαγγελματική συμφωνία πάνω σε ένα μόνο μέτρο: να επανεξεταστούν οι κυβερνητικές ρυθμίσεις για να απομακρυνθούν τυχόν φανερά εμπόδια στον ανταγωνισμό της αγοράς. Από πρακτική άποψη, η πρόταση αυτή δεν ήταν καθόλου καλύτερη απ' την πρόταση του ίδιου του προέδρου, ο οποίος υποστήριζε το σλόγκαν "Πατάξτε τον πληθωρισμό τώρα".

...

Η δεκαετία του 1970 κυλούσε, αλλά ο πληθωρισμός επέμενε. Οι υψηλότεροι φόροι, οι λιγότερες δαπάνες, η άμεση παρέμβαση σε ημερομίσθια και τιμές, αποκλείστηκαν όλα από τον κατάλογο των πιθανών μέτρων.... Ωστόσο, συνέχισε να υπάρχει μια πολύ βολική πολιτική πορεία δράσης: μπορούσαν να καταφύγουν στη νομισματική πολιτική, δηλαδή στο μονεταρισμό. Η λύση αυτή είχε σημαντικούς και με σαφείς απόψεις υποστηρικτές. Γύρω στα μέσα της δεκαετίας του 1970, ο μονεταρισμός ήταν με τον πιο εντυπωσιακό τρόπο ό,τι είχε απομείνει από μια πολιτική, αφού τίποτα άλλο δεν ήταν πολιτικά δυνατό να γίνει.... Γι' αυτό και στην τελευταία φάση της δεκαετίας εφαρμόστηκαν αυστηρά νομισματικά μέτρα από τη φαινομενικά φιλελεύθερη κυβέρνηση του προέδρου Τζίμι Κάρτερ στις Ηπα και την ομολογουμένως συντηρητική κυβέρνηση της Βρετανιάς πρωθυπουργού Μάργκαρετ Θάτσερ. Η Κεϋνσιανή επανάσταση έσβησε. Στην Ιστορία της Οικονομικής η εποχή του Τζον Μέιναρντ Κέινς έδωσε τη σκυτάλη στην εποχή του Μίλτον Φρίντμαν.

...

Για τους ιστορικούς των οικονομικών θεωριών, η “αλλαγή σκυτάλης” απ’ τον κεϋνσιανισμό στον μονεταρισμό δεν έγινε “απότομα”. Ακόμα και ο Friedman είχε κεϋνσιανές καταβολές. Συνεπώς, κατά την στενά τεχνική / οικονομολογική προσέγγιση της εποχής, οι προτάσεις και οι ιδέες του Friedman για τον έλεγχο της κυκλοφορίας του χρήματος (έτσι ώστε να καταπολεμηθεί ο πληθωρισμός...) θα μπορούσαν να θεωρηθούν μια μερική διόρθωση των μικροοικονομικών ατελειών και αδυναμιών του κεϋνσιανισμού.

Όμως εκεί που ο Friedman (και όλοι οι τότε οπαδοί της “νεοκλαστικής” θεωρίας, δηλαδή οι νεοφιλελεύθεροι) ήταν ακριβέστατοι, συγκεκριμένοι και ξεκάθαροι, ήταν όταν ο “προβληματισμός” τους ξέφευγε απ’ την αργκό των οικονομολόγων περί “προσφοράς χρήματος”, “επιτοκίων”, “επεκτατικής οικονομικής δραστηριότητας του κράτους” κλπ, και άγγιζε πολύ πιο απτά ζητήματα του (τότε) ταξικού ανταγωνισμού.

Το 1973 (την χρονιά που οι νεοφιλελεύθερες συνταγές, υπό την υψηλή επίβλεψη της οικονομικής “σχολής του Σικάγο”, δηλαδή και του Friedman του ίδιου, άρχισαν να εφαρμόζονται στη Χίλη απ’ την χούντα του Πινοσέτ - περισσότερα στο τεύχος νο 0.3 των *κόκκινων σελίδων*) ο Milton Friedman έδωσε μια συνέντευξη στο περιοδικό Playboy. Για το αμερικανικό και γενικότερα το αγγλόφωνο κοινό ο Friedman ήταν ακόμα ένας αιρετικός (ήδη, όμως, σταθερός αθρογράφος του από τότε ευρείας κυκλοφορίας καθεστωτικού *newsweek*)· σε μια εποχή που το να εμφανίζεσαι σαν τέτοιος θα μπορούσε να τραβήξει πάνω σου μια κάποια προσοχή. Ανάμεσα στα υπόλοιπα σ’ εκείνη τη συνέντευξη ειπώθηκαν και τα πιο κάτω:

Playboy: *Είστε οπαδός της laissez-faire προσέγγισης.*

Friedman: *Ναι. Γιατί πιστεύω ότι μια κυβερνητική λύση σε ένα πρόβλημα είναι συνήθως το ίδιο κακή όσο το πρόβλημα, και πολύ συχνά κάνει το πρόβλημα χειρότερο. Πάρτε, για παράδειγμα, τον βασικό μισθό, που έχει σαν αποτέλεσμα να στέλνει τους φτωχούς, που βρίσκονται στον πάτο της μισθολογικής κλίμακας - για το καλό των οποίων σχεδιάστηκε - σε ακόμα χειρότερη κατάσταση.*

Playboy: Γιατί συμβαίνει αυτό;

Friedman: Εάν θέλετε πράγματι να πάρετε μια ιδέα σχετικά με τον βασικό μισθό, δεν υπάρχει τίποτα καλύτερο απ' το να ψάξετε τα αρχεία του Κογκρέσου, να βρείτε τις προτάσεις για την αύξηση του βασικού μισθού, και να δείτε ποιοι την υποστηρίζουν. Πολύ σπάνια θα βρείτε φτωχούς ανθρώπους να υποστηρίζουν την αύξηση του βασικού μισθού. Συνήθως αυτό το κάνουν εκείνοι που παίρνουν μισθούς υψηλότερους απ' τον βασικό. Ας πούμε οι βιομήχανοι της κλωστοϋφαντουργίας του Βορρά. Ο John Kennedy, όταν ήταν στο Κογκρέσο, είπε καθαρά ότι είναι υπέρ της αύξησης του βασικού μισθού επειδή θέλει να προστατέψει την κλωστοϋφαντουργία της Νέας Αγγλίας απ' τον ανταγωνισμό της φτηνής εργασίας στο Νότο.

Αλλά δείτε τώρα το θέμα απ' την σκοπιά της φτηνής εργασίας. Εάν ο υψηλότερος βασικός μισθός κάνει μη κερδοφόρα μια επιχείρηση στο Νότο, αυτό θα βοηθήσει ή θα βλάψει τον κόσμο; Ξεκάθαρα θα τους βλάψει, επειδή οι δουλειές που θα ήταν διαθέσιμες γι' αυτούς θα πάσουν να υπάρχουν, αφού η επιχείρηση θα κλείσει. Τελικά ένας νόμος που ορίζει ψηλά τον βασικό μισθό είναι ουσιαστικά ένας νόμος που κάνει παράνομο το να προσλαμβάνει ένας εργοδότης ανειδίκευτους.

Playboy: Νομίζω ότι μάλλον είναι ένας νόμος που επιβάλλει στους εργοδότες να πληρώνουν έναν δίκαιο μισθό, ώστε να ζει ο εργαζόμενος με αξιοπρέπεια.

Friedman: Και γιατί είναι καλύτερη η κατάσταση κάποιου που μένει άνεργος επειδή το ωρομίσθιο έχει πάει στα 1,6 δολάρια σε σχέση με το να δουλεύει με 1,5 δολάρια την ώρα; Όταν δεν δουλεύεις, το 1,6 δολάρια την ώρα δεν σημαίνει τίποτα για την τσέπη σου. Ας υποθέσουμε ότι υπάρχει ένας νεαρός τον οποίο εσύ, σαν εργοδότης, ευχαρίστως θα προσλάμβανες με 1,5 δολάρια την ώρα. Αλλά ο νόμος λέει όχι, αυτό είναι παράνομο, πρέπει να τον πληρώνεις 1,6 δολάρια την ώρα. Ωραία, αλλά αν του δίνεις 1,6 δολάρια, στην πραγματικότητα θα κάνεις φιλανθρωπία. Γιατί πληρώνεις 1,5 δολάριο για τη δουλειά του, αφού τόσο την εκτιμάς, και του κάνεις δώρο επιπλέον 10 σεντς την ώρα. Αυτό είναι κάτι που λίγοι εργοδότες είναι διατεθειμένοι ή μπορούν να κάνουν, χωρίς να πεταχτούν έξω απ' την πιάτσα από λιγότερο γενναίωδωρους ανταγωνιστές τους. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα ότι οι νόμοι για τον ελάχιστο μισθό προκαλούν ανεργία μεταξύ των ανθρώπων με λίγα προσόντα. Και ποιοί είναι αυτοί; Κατά κύριο λόγο είναι νεαροί κάτω των 20, μαύροι, και γυναίκες που δεν έχουν κάποια ειδικότητα ή βρέθηκαν εκτός εργασίας και προσπαθούν να επανέλθουν. Γι' αυτό υπάρχει ασυνήθιστα υψηλή ανεργία σ' αυτές τις ομάδες ανθρώπων.

Playboy: Και πως είστε σίγουρος ότι η νομοθεσία για τον βασικό μισθό είναι η αιτία της ανεργίας;

Friedman: Το 1956, νομίζω, το βασικό ωρομίσθιο ανέβηκε από 75 σεντς στο 1 δολάριο· ήταν μια πολύ μεγάλη αύξηση. Στις αρχές της δεκαετίας του '50, το ποσοστό ανεργίας μεταξύ των νεαρών ανδρών ήταν το ίδιο για τους μαύρους και τους λευκούς. Και για τις δύο κατηγορίες ήταν γύρω στο 8%, όταν το γενικό ποσοστό ανεργίας ήταν περίπου 4%. Στα τέλη της δεκαετίας του '50, αφού είχε προ-

γηθεί η αύξηση απ' τα 75 σεντς την ώρα στο 1 δολάριο, το ποσοστό ανεργίας για τους νεαρούς μαύρους πήγε απ' το 8% σε κάτι μεταξύ 20% με 25%. Για τους λευκούς και νεαρούς πήγε στο 13%. Από τότε τα ποσοστά ανεργίας και για τους μαύρους και για τους λευκούς νεαρούς είναι μόνιμα πιο υψηλό απ' ότι πριν το 1956. Και όταν αυτά τα ποσοστά άρχισαν να πέφτουν, ήρθε μια καινούργια αύξηση στο βασικό μισθό για να ζανασπρώξει την ανεργία ψηλά.

Η ανεργία των μαύρων νεαρών είναι υψηλότερη από εκείνη των λευκών συνομηλίκων τους εξαιτίας λόγων που είναι εύκολο να βρεθούν, και για τους οποίους έπρεπε κάτι να έχουμε κάνει: οι μαύροι έχουν πάει λιγότερο καιρό στο σχολείο και έχουν λιγότερες δεξιότητες σε σχέση με τους λευκούς. Οπότε, η νομοθεσία για τον βασικό μισθό κτυπάει ειδικά αυτούς. Έχω πει πολλές φορές ότι αυτοί οι νόμοι είναι οι πιο αντι-νεγρο νόμοι που υπάρχουν επίσημα.

Playboy: Δεν θα ήταν καλύτερα εάν αυτοί που λέτε ότι θίγονται απ' την θεσμοθέτηση του κατώτατου μισθού εκπαιδεύονταν ώστε να δουλέψουν σε καλύτερες δουλειές με καλύτερους μισθούς;

Friedman: Η νομοθεσία περί κατώτατου μισθού καταστρέφει το καλύτερο είδος προγραμμάτων εκπαίδευσης που είχαμε ποτέ: την εκπαίδευση μέσα απ' τη δουλειά. Ο κυριότερος τρόπος που οι άνθρωποι ανεβαίνουν μέσα στην ιεραρχία της δουλειάς είναι ξεκινώντας από ανειδίκευτες δουλειές, όπου μαθαίνουν διάφορα. Δεν πρόκειται μόνο για τις τεχνικές δεξιότητες. Μαθαίνουν διάφορα, όπως να πηγαίνουν στη δουλειά στην ώρα τους, να κάθονται στη δουλειά 8 ώρες την ημέρα αντί να κόβουν βόλτες στο δρόμο, να έχουν συγκεκριμένες ευθύνες, να πληροφορούν τον εργοδότη τους πότε και γιατί δεν θα πάνε στη δουλειά. Όλα αυτά τα μαθήματα είναι σημαντικά. Σε μια προσπάθεια να διορθώσει την ζημιά που έχει προκαλέσει η καθιέρωση του βασικού μισθού στην παραδοσιακή εκπαίδευση μέσω της δουλειάς, έχουμε τώρα μια μεγάλη συλλογή προγραμμάτων εκπαίδευσης. Το μεγάλο όφελος αυτών των κυβερνητικών προγραμμάτων που επιδοτούν τους εργοδότες για να κάνουν εκπαίδευση μέσω της δουλειάς είναι ότι δίνει στους εργοδότες ένα κίνητρο να προσλαμβάνουν κόσμο και ύστερα να τον απολύουν για να προσλάβουν άλλους ώστε να πάρουν ακόμα περισσότερες επιδοτήσεις.

Playboy: Ακόμα κι αν η θεσμοθέτηση του κατώτατου μισθού είναι αντιπαραγωγική όπως λέτε, δεν υπάρχει λόγος για κυβερνητικές δράσεις υπέρ των φτωχών; Το *laissez faire* για καιρό ήταν συνώνυμο των εργασιακών κάτεργων και της παιδικής εργασίας - καταστάσεις που εξαφανίστηκαν μόνο μέσω της κοινωνικής νομοθεσίας.

Friedman: Τα εργασιακά κάτεργα και η παιδική εργασία ήταν καταστάσεις που προέκυψαν μάλλον απ' την φτώχεια παρά απ' τα οικονομικά του *laissez-faire*. Οι άθλιες εργασιακές συνθήκες εξακολουθούν να υπάρχουν σε χώρες που έχουν όλα τα είδη των πεφωτισμένων κοινωνικών νομοθεσιών, αλλά στις οποίες εξακολουθεί να υπάρχει εξαιρετική φτώχεια. Εμείς, εδώ, στις ΗΠΑ, δεν υποφέρουμε πια από τέτοια φτώχεια, κι αυτό συμβαίνει επειδή το σύστημα της ελεύθερης επιχειρήσεως μας επέτρεψε να γίνουμε πλούσιοι.

Ο καθένας πιστεύει ότι το *laissez faire* είναι άκαρδο. Κι όμως. Πότε νομίζεις ότι είχαμε το υψηλότερο επίπεδο ιδιωτικής φιλανθρωπίας σ' αυτή τη χώρα; Τον 19ο αιώνα! Τότε ήταν που είχαμε το μεγαλύτερο κίνημα υπέρ των ιδιωτικών μη κερδοσκοπικών νοσοκομείων. Τις φιλανθρωπικές αποστολές στο εξωτερικό. Το κίνημα των βιβλιοθηκών. Ακόμα ακόμα και την Ένωση Αντιμετώπισης της Βαρβαρότητας στα Ζώα. Εκείνη ήταν επίσης η εποχή που οι απλοί άνθρωποι, οι άνθρωποι των χαμηλών εισοδημάτων, πέτυχαν τη μεγαλύτερη βελτίωση στο επίπεδο ζωής τους. Εκείνη την περίοδο εκατομμύρια μεταναστών ήρθαν εδώ χωρίς ούτε μια πένα στην τσέπη τους, και πέτυχαν αξιοσημείωτη βελτίωση στο επίπεδο της ζωής τους.

Η μητέρα μου ήρθε σ' αυτήν εδώ τη χώρα όταν ήταν 14 χρονών. Δούλεψε σ' ένα κάτεργο σαν ράφτρα, και ήρθε στις Ηπκ επειδή υ πήρχε ένα τέτοιο κάτεργο που θα της επέτρεπε να βρει μια δουλειά. Δεν έκατσε εκεί, όπως δεν έκατσε και κανείς άλλος. Ήταν απλά ένα σταθμός της διαδρομής τους, και σίγουρα ήταν κάτι πολύ καλύτερο απ' ότι θα έβρισκαν στην πατρίδα τους.... Πρέπει να πω ότι εάν τότε υπήρχε η σημερινή νομοθεσία για τον βασικό μισθό κι όλες οι υπόλοιπες αλυσιδές του κράτους πρόνοιας, οι μισοί απ' τους αναγνώστες του *Playboy* είτε δεν θα υπήρχαν είτε θα ήταν πολίτες της Πολωνίας, της Ουγγαρίας ή κάποιας άλλης χώρας. Και, άρα, δεν θα υπήρχε το *Playboy* για να το διαβάσουν.

...

Πιθανότατα αν δεν υπήρχε το *Playboy* ο πολιτισμός της δύσης να είχε μείνει πολύ πίσω. Πάντως, ακόμα κι αν εκτέθηκε (και) σ' ένα *mainstream* περιοδικό για αληθινούς άντρες, πολύ περισσότερο από τις αφηρημένες, άσμεες, άσαρκες και αταξικές (από πρώτη ματιά) οικονομολογικές θεωρίες, η γνώμη του Friedman για "πεζά" ζητήματα, που είχαν (και έχουν) να κάνουν με το εμπόρευμα-εργασία είναι, βρισκουμε, σαφής.⁶ Το ίδιο σαφής είναι μια παρατήρηση του Galbraith, στο βιβλίο που αναφέραμε πιο πριν:

Για μερικούς, η νομισματική πολιτική είχε (και έχει) μία άλλη, ακόμα μεγαλύτερη απήχηση, την οποία κατά έναν περίεργο και ασυγχώρητο τρόπο έχουν παραβλέψει οι οικονομολόγοι: η νομισματική πολιτική δεν είναι ουδέτερη από κοινωνική άποψη. Λειτουργεί κατά του πλεθωρισμού αυξάνοντας τα επιτόκια, τα οποία με τη σειρά τους αναχαιτίζουν τις τραπεζικές δανειοδοτήσεις και την προκύπτουσα δημιουργία καταθέσεων, δηλαδή χρήματος. Τα υψηλά επιτόκια δεν ενοχλούν καθόλου τα άτομα και τους φορείς που έχουν χρήματα για να δανείσουν. Αυτοί φυσιολογικά έχουν περισσότερα χρήματα από εκείνους που δεν έχουν καθόλου χρήματα για να δανείσουν ή, με πολλές εξαιρέσεις, εκείνους που δανείζονται χρήματα. Αυτή είναι μια προφανής αλήθεια και της έχει δοθεί επαρκής έμφαση. Λόγω του ότι ευνοεί τους εύπορους τόσο ως άτομα όσο και ως φορείς, η περιοριστική νομισματική πολιτική έρχεται σε οξεία αντίθεση προς μια περιοριστική δημοσιονομική πολιτική, η οποία, στηριζόμενη σε αυξημένα προσωπικούς και ατομικούς φόρους, επηρεάζει χώρες, ειδικότερα στη Βρετανία και στις Ηπκ, έχουν παράσχει έντονη υποστήριξη στη νομισματική πολιτική. Το ένστικτο

τους σε αυτό το θέμα ήταν πολύ καλύτερο από εκείνο των οικονομολόγων, οι οποίοι μαζί με το ευρύ κοινό έχουν υποθέσει την κοινωνική του ουδετερότητα. Τα κολακευτικά σχόλια για τον καθηγητή Φρίντμαν από τους συντηρητικούς ευπόρους - που ήταν όντως πολλά - πραγματικά του άξιζαν.

...

Εάν κάποιος απέδιδε την αλλαγή παραδείγματος στις κρατικές πολιτικές των τότε αναπτυσσόμενων καπιταλιστικά κρατών, με αρχή τις Ηπα και την Αγγλία, είτε στην πανουργία του Friedman είτε στην ισχύ των υποστηρικτών του, θα έκανε λάθος. Ο Friedman, ο Hayek και άλλοι μαζί με τις απόψεις και τους υποστηρικτές τους ήταν ήδη παλιοί, και σίγουρα γνωστοί στους ακαδημαϊκούς και δημοσιογραφικούς κύκλους από χρόνια. Και η τύχη τους δεν ήταν καλύτερη από μια θέση στο "φυγείο". Αν βγήκαν από εκεί (και βγήκαν!) δεν ήταν επειδή έγιναν γοητευτικότεροι. Αλλά επειδή έγιναν αναγκαίοι μέσα στην τότε όξυνση του ταξικού ανταγωνισμού. Ο πληθωρισμός στα '70s ήταν πράγματι ένα γεγονός που ευνοούσε τις θεωρίες τους: αλλά δεν ήταν καθόλου ένα γεγονός που είχε μία, και μόνο μία, ερμηνεία. Δεν ήταν ένα γεγονός που με την αυστηρότητα ενός Νευτώνιου "νόμου κοινωνικής βαρύτητας" οδηγούσε σε ένα, και μόνον ένα, συμπέρασμα. Εκτός απ' τις εργατικές αρνήσεις και τις αποτυχημένες σε πρώτη φάση προσπάθειες να χαλιναγωγηθούν, υπήρχαν κι άλλοι σοβαροί λόγοι να εξηγήσουν εκείνο το "πρόβλημα", αιτίες που καθόλου δεν θα εννοούσαν κουβέντες περί "βασικού μισθού" και "λιγότερου κράτους" όπως η προηγούμενη συνέντευξη. Πρώτα πρώτα η ιστορικής σημασίας αποσύνδεση (της ισοτιμίας) του δολαριού απ' τον χρυσό, άρα η "παραγωγή" ενός πληθωριστικού νομίσματος απ' το αμερικανικό κράτος. Αυτό έγινε το 1971.⁷ Και ύστερα η "ανταρσία" των αραβικών πετρελαιοπαραγωγών κρατών κατά των δυτικών (Ευρώπη και βόρεια Αμερική), εξαιτίας της υποστήριξης που παρείχαν στο ισραηλινό κράτος, μια "ανταρσία" που εκδηλώθηκε με το εμπάργκο πωλήσεων πετρελαίου προς τη Δύση, οδηγώντας σ' αυτό που ονομάστηκε "πετρελαϊκό σοκ" και στην κατακόρυφη άνοδο των τιμών του πετρελαίου, άρα στη σημαντική άνοδο του κόστους παραγωγής του μεγαλύτερου μέρους των τότε βιομηχανικών εμπορευμάτων. Αυτό έγινε το 1973.⁷

Οι "εξισώσεις" που μαστορεύαν οι φιλελεύθεροι ή νεοφιλελεύθεροι με άφθονη ιδεολογία ήδη απ' την δεκαετία του 1930 (περισσότερα στο τεύχος no 0.3 των *κόκκινων σελίδων*), στις οποίες το "κόστος εργασίας" (και άρα οι εργατικές διεκδικήσεις) ήταν πάντα μια κρίσιμη μεταβλητή, θα μπορούσαν να είναι ακόμα πιο περιγέλαστες στα '70s απ' ότι στα '30s: "μονεταριστική" διαχείριση της κρίσης (που είχε προκληθεί απ' την εργατική αρνητικότητα), με νομίσματα πληθωριστικά και με την πρώτη ύλη της ενέργειας σε τιμές διαμορφούμενες από ένα κλειστό καρτέλ παραγωγών; Χμμμμ... *αστεία πράγματα*. Για γέλια και για κλάματα. Αλλά κανείς δεν γέλασε με την ιδέα να περιοριστεί η "ποσότητα χρήματος" σε κυκλοφορία την ίδια στιγμή που η κεντρική αμερικανική τράπεζα τύπωνε αφειδώς δολάρια για να χρηματοδοτήσει τον πόλεμο στο Βιετνάμ, σπάζοντας μονομερώς και αυθαίρετα την σπονδυλική στήλη των παγκόσμιων κενσιανών μεταπολεμικών ρυθμίσεων του Bretton Woods! Αν, λοιπόν, ήταν όλοι σοβαροί και σε περίσκεψη ενώ η ιδέα σή-

κανε κοροϊδία, η αιτία ήταν επίσης σοβαρή: ο πληθωρισμός γινόταν αντληπτός (και σωστά απ' την άποψη των αφεντικών και των ειδικών τους) σαν ένα κρίσιμο αρνητικό αποτύπωμα του οξυμένου ταξικού ανταγωνισμού. Ταυτόχρονα όμως σαν η σχετικά εύκολη κλειδαρότρυπα που με τα κατάλληλα κλειδιά θα μπορούσε να ξανανοίξει την πόρτα του ελέγχου πάνω στην εργασία· άρα την πόρτα της διασφάλισης της καπιταλιστικής ομαλότητας.

Και πάλι ο Galbraith αναγνωρίζει απ' τη θέση του αυτήν την πολιτική αλήθεια:

...
Ότι η ανεργία που προκαλείται από μονεταριστική πολιτική και υψηλά επιτόκια, θα μείωνε τη διαπραγματευτική ισχύ των εργατικών σωματείων δεν προκάλεσε καμία έκπληξη. Η ορθόδοξη Οικονομική αποδεχόταν ότι η ανεργία θα μειώσει τα ημερομίσθια.... Σ' αυτήν την κατάσταση τα εργατικά σωματεία υποχρεώθηκαν όχι μόνο να μην προχωρήσουν σε αυξήσεις ημερομισθίων, αλλά να διαπραγματευτούν μειώσεις ημερομισθίων και επιδομάτων.

...
Στο κάτω κάτω, αν ήταν διαφορετικά, γιατί θα χρειαζόταν σαν "πρότυπο εργαστήριο" των συνταγών του νεοφιλελευθερισμού μια λατινοαμερικάνικη στρατιωτική χούντα σαν εκείνη του Πινοσέτ στη Χιλή;

Υπάρχει, ωστόσο, ένα ιστορικό πολιτικο-ιδεολογικό "παράδοξο", που πρέπει να εξηγηθεί. Σχεδόν 50 χρόνια πριν την επιστροφή του φιλελευθερισμού (προσαρμοσμένου εν μέρει στα καινούργια δεδομένα), το 1924, ο Keynes είχε αναγγείλει σε μια εντυπωσιακή στην τεκμηρίωσή της διάλεξή του στο πανεπιστήμιο της Οξφόρδης, το τέλος του *laissez-faire*. Μέσα στην πολλαπλή κατεδάφιση της φιλελεύθερης σοφίας της εποχής του, ο Keynes είχε να προσθέσει κι αυτό το δεδομένο (σε μια διάλεξή του ένα χρόνο αργότερα, το 1925, αυτή τη φορά στο πανεπιστήμιο της Οξφόρδης, με τίτλο "είμαι ένας φιλελεύθερος;"):⁸

...
Τα συνδικάτα των εργαζόμενων είναι αρκετά ισχύρα για να παρεμβαίνουν στο ελεύθερο παιχνίδι των δυνάμεων της ζήτησης και της προσφοράς, ενώ η κοινή γνώμη, παρόλο που ξεσηκώνει ένα θόρυβο δυσαρέσκειας και τρέφει κάτι παραπάνω από υποψίες σ' ό,τι αφορά τον κίνδυνο που αντιπροσωπεύουν τα συνδικάτα, στηρίζει τη βασική θέση τους, θέση σύμφωνα με την οποία οι ανθρακωρύχοι δεν θα πρέπει να είναι τα θύματα κάποιων στεγνών οικονομικών δυνάμεων που δεν έχουν ποτέ μετακινήθει...

... *Η παλιωμένη αντίληψη σύμφωνα με την οποία είναι δυνατόν να διαφοροποιείται η αξία του νομίσματος και στη συνέχεια να αφήνεται στις δυνάμεις της προσφοράς και της ζήτησης ο ρόλος του καθορισμού των συνεπακόλουθων διευθετήσεων, ανήκε σε μια εποχή των 50 ή 100 χρόνων πριν, τότε δηλαδή που τα συνδικάτα ήταν ανίσχυρα και η σκοτεινή Θεά Οικονομία μπορούσε να σπέρνει καταστροφές πάνω στη μεγαλόπρεπη οδό της Προόδου δίχως να συναντάει εμπόδια, και μάλιστα κάτω από γενική επιδοκιμασία.*

...
Ήταν εξαιρετικά ειλικρινής, εύστοχη και διορατική η παρατήρηση του Keynes ότι